

MODERSMÅLET I, PROVET I TEXTKOMPETENS 15.9.2017 BESKRIVNING AV GODA SVAR

De beskrivningar av svarens innehåll och poängsättningar som ges här är inte bindande för studentexamensnämndens bedömning. Censorerna beslutar om de kriterier som används i den slutgiltiga bedömningen.

Beskrivningen av svaren i textkompetensprovet gäller endast innehållet i ett gott svar. Övrigt som bör beaktas vid bedömningen har beskrivits i de bedömningskriterier som ingår i studentexamensnämndens föreskrifter för provet i modersmålet.

www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/Ohjeet/Koekohtaiset/sv_foreskrifter_modersmalet.pdf

Uppgift 1

A) Bo Carpelans dikt

Ett gott svar behandlar beskrivningen av barn och för fram en tolkning av hur barndomen ter sig i ljuset av dikten. Svaret är fokuserat på en tolkning av dikten och de generaliseringar som görs grundar sig på exempel.

Carpelans dikt består av en rad tillspetsade påståenden om hurdana barn är och vad man kan göra med dem. Dikten kan tolkas som en satirisk beskrivning av hur vuxna ser på barn. Beskrivningen av barndomen är tillspetsad: barndomen är en tid i livet då barn blir miss-handlade och förlöjligade av de vuxna. Samtidigt som dikten beskriver barn, ger den indirekt en bild av de vuxna.

Beskrivningen av barnen bottnar i en maktkonstellation mellan vuxna och barn. Barnen beskrivs som små, maktlösa och konkreta föremål eller som objekt för de vuxnas agerande. I ett gott svar lägger examinandena märke till att bilden av barn och barndomen i dikten är förankrad i en specifik miljö. Händelserna som beskrivs äger rum i en konkret dagis- eller skolmiljö.

I ett gott svar är tolkningarna av barn och barndomen kopplade till varandra. Den bild av barn och barndomen som dikten ger kan t.ex. motiveras med följande iakttagelser:

- Barn påstås vara så små att man kan köra över dem. Beskrivningen är metaforisk: barn är så obetydliga och betydelselösa att man i princip kan göra vad som helst med dem och t.o.m. skada dem.
- Barn kan behandlas som ett slags ting eller boskap (barnen kan man *ställa i ett hörn* eller *rada upp i led*).
- Barn kan spökas ut enligt de vuxnas påhitt och idéer (t.ex. som stjärngossar) och placeras i lekrum med *små små stolar*.
- Diktens beskrivning av barn är genomgående ambivalent och mångtydig. Denna mångtydighet kulminerar i diktens sista rad (*I mörkret kan man tända ögonen på dem / tills de lyser som ficklampor, eller flammor!*).

- Barnen beskrivs som små och hjälplösa, men också annorlunda och fascinerande jämfört med de vuxna.
- Beskrivningen av barnen kulminerar i diktens avslutande mening, som kan tolkas som ett slags vändpunkt. När barnens ögon flammar upp i mörkret är det som en motkraft till de vuxnas värld.

Den bild av barndomen som dikten förmedlar kan t.ex. sammanfattas så här: Barndomen är en tid då de vuxna utövar makt över barnen och betraktar och behandlar dem utifrån sina egna påhitt och intressen. De vuxna förstår sig inte på barnets väsen. Den kritik som döljer sig i dikten är riktad mot de vuxna. Barnen är trots allt inte så obetydliga och menlösa som dikten skenbart vill föra fram. Bilden av barndomen framstår som rätt dystert, men överdrifterna i dikten avslöjar att den är gjord med glimten i ögat. Dikten kan också analyseras via humorn och satiren som döljer sig i den.

1–2 poäng:

Examinanden lägger märke till att dikten är uppbyggd kring en rad påståenden om hurdana barn är och vad man kan göra med barn. Examinanden räknar upp konkreta detaljer, men inser inte att beskrivningen är tillspetsad.

3–4 poäng:

Dikten analyseras som en beskrivning av barn och barndomen. Svaret visar att det finns en maktkonstellation mellan barn och vuxna. Barnen ses som föremål för de vuxnas maktbruk. Svaret visar att examinandens förstått att beskrivningen är tillspetsad. Svaret innehåller också slutsatser om barndomen.

5–6 poäng:

Examinanden lägger märke till att dikten beskriver barn och barndomen via de vuxnas handlingar. Läsningen bygger på en insikt om den tillspetsade och satiriska beskrivningen. Vändpunkten i diktens sista rad tangeras i svaret. Slutsatserna och generaliseringarna om barndomen motiveras via innehållet och de medel som används i dikten. Examinanden inser att dikten är mångtydig.

B) Wisława Szymborska: "Första fotot av Hitler"

Ett gott svar behandlar diktens beskrivning av barn och för fram en tolkning av hur barndomen ter sig i ljuset av dikten. Svaret är fokuserat på en tolkning av dikten och de generaliseringar som görs grundar sig på exempel.

I Wisława Szymborskas dikt *Första fotot av Hitler* talas det om ett barn och barndomen ur en ovanlig synvinkel. Utgångspunkten för dikten är en scen där ett litet och gulligt barn ska fotograferas. Barnet är Adolf Hitler.

Titeln på dikten och de avslutande raderna skapar en referensram för tolkningen av dikten. Å ena sidan beskriver dikten ett oskuldsfullt barn, å andra sidan en av världshistoriens grymaste diktatorer. Ifall inte namnet Hitler nämndes explicit kunde man tolka dikten, med undantag av de sista raderna, som en lovsång till det oskuldsfulla barnet och den lyckliga barndomen. De spänningar som finns i dikten ger rum för olika tolkningar.

De inledande raderna i dikten presenterar situationen: ett barn ska fotograferas. Diktjaget (fotografen?) beskriver **barnet** genomgående i positiva ordalag:

- Barnet beskrivs genom ömsinta ordval och uttryck (*Och vad är det för en, den där pysen i linnet? / Vems är lilla handen, örat, ögat, näsan?*).
- Barnet beskrivs med metaforer och liknelser som oskuldsfullt och gulligt (*lilla ängeln, lilla solstrålen, katten i korgen*).
- Barnet beskrivs som vilket annat litet barn som helst (*liknar barnen i alla andra familjealbum*).
- Barnet beskrivs som ett mirakel och i profetiskt ljus (*för snart ett år sedan kom till världen / saknades inte tecken i skyn och på jorden, en gynnsam spådom i rosa silkespapper, en profetisk: / ser man en duva i sömnen, då kommer en efterlängtd gäst*).

I dikten beskrivs **barndomen** som en tid då allt fortfarande är möjligt:

- en lysande framtid (*Kanske växer han upp och blir en hög jurist? / Eller blir han tenor på operan i Wien?*)
- en framgångsrik yrkeskarriär (*Vems är lilla magen som är full av mjölk: / en tryckares, en läkares, en köpmans, en prästs?*)
- ett framgångsrikt privatliv (*bröllop / kanske med borgmästarns dotter?*).

I diktens avslutning sker ett skifte i stämningen och perspektivet. Diktjaget framstår inte längre som den vuxna rösten som gullar med barnet utan som en sakligare utomstående betraktare. Fokus ställs på Braunau, en lugn och fridfull stad där Hitler växte upp och där det doftar nybakt vetebröd och såpa. Beskrivningen av barnets eventuella framtid (läkare, präst) avslöjar att barnet fötts till ett "ordentligt" samhälle. Strofen *Man hör inte hundarnas tjut och ödets steg* kan tolkas som en hänvisning till de grymheter som barnet på bilden en dag ska ge upphov till. I de två sista raderna i dikten möter läsaren en gäspande historielärare som går igenom elevernas skrivhäften. Avslutningen väcker reflektioner kring historiens gång, men även hur och varför ett oskuldsfullt barn som växer upp i lyckliga förhållanden kan växa upp och förvandlas till en hänsynslös vuxen.

1–2 poäng:

Examinanden lägger märke till att dikten ger en mycket positiv bild av barnet. Den positiva bilden åskådliggörs med några exempel. Motstridigheten i beskrivningen av barnet noteras. Barnet i dikten beskrivs med ett refererande grepp.

3–4 poäng:

I svaret analyseras dikten som en beskrivning av barn och barndomen. Examinanden märker att barn och barndomen beskrivs i positiva ordalag. Examinanden har insett att den spänning som finns mellan beskrivningen av det oskuldsfulla och gulliga barnet och det faktum att barnet är Adolf Hitler präglar tolkningen av dikten.

5–6 poäng:

Svaret är en välstrukturerad och insiktsfull tolkning av hur barn och barndomen beskrivs i dikten. Insikten om den tillspetsade och satiriska beskrivningen ingår i svaret. Även diktens avslutande perspektivskifte berörs. Tolkningen kopplas till en historisk kontext.

Uppgift 2

Ett gott svar fokuserar genomgående på hur huvudpersonen Ove byggs upp i romanutdraget. Ett gott svar förutsätter en analys av texten med fokus på detaljer, men även en mer generell tolkning där detaljerna sätts i förhållande till varandra och huvudpersonen karaktäriseras med examinandens egna ord: Hur betar Ove sig? Hur kommunicerar Ove? Varför är situationen som beskrivs konfliktfylld?

Händelserna i romanutdraget uppstår i en specifik situation: Ove besöker en affär där han ska köpa en dator (eller *data* som han kallar den). Scenen bygger på kontrasteringar mellan Ove och den för honom främmande miljön och de yngre expediterna. Kontrasteringarna avslöjar olika karaktärsdrag hos honom. I datoraffären – en samtida och utpräglat teknologisk miljö – framträder Ove som en outsider eller klumpig, bortkommen och arrogant person ur det förflutna. Det är långt via dialogen som bilden av Ove byggs upp och förmedlas till läsaren.

Bl.a. följande element i texten bidrar till att bygga upp bilden av Ove:

- explicita detaljer som ger information om Ove (titeln på boken, namnet på kapitlet, *en man som heter Ove*, köper en *data*, 59 år gammal, kör Saab)
- antydningar om hur Ove betar sig (blickar, miner, gester, *ficklampefingret*)
- personlighetsdrag (självcentrerad, ohövlig, arrogant)
- sättet att kommunicera (utropstecken, frågetecken, svordomar, uttal: *jaha, jaa..., data, l-u-n-c-h*)
- kontrasteringar (Oves främlingskap i datorbutiken, inkompetensen i förhållande till expediternas kompetens)
- skiftningar i händelseförloppet (t.ex. expedit 1 som ger över Ove till expedit 2).

Utgående från de olika ledtrådar som bygger upp bilden av Ove kan man också i sitt svar ta fasta på följande drag hos honom:

Ove pekar på folk som han inte gillar. Ove pratar långsamt och förnedrande med folk som han tycker inte fattar något. Ove svär. Ove låtsas verka klok i ett sammanhang där han inte är det och säger *Det vet jag väl!*. Ove fräser, och använder flera förstärkningsord som *fan*, *förbaskad* och *jävla dyr*.

Han visar otålighet och missnöje genom sitt kroppspråk. Han upprepar ord som ordet lunch där det egentligen inte är själva ordet som är problemet utan ett bakomliggande fenomen – att folk mest är lata och hellre bara går på lunch än jobbar. Ove blänger. Ove är fåordig samtidigt som han är oerhört närvarande i situationen och tar mycket plats. Ur kundbetjäningens synvinkel är Ove den värsta av kunder, eftersom han tydligt inte kan något om datorer, men inte vill erkänna det. Samtalet är konfliktfyllt och stämningen besvärad.

1–2 poäng:

Svaret innehåller konkreta iakttagelser om Ove, men analysen kretsar huvudsakligen kring frågan om hurdan han är och hur han betar sig, inte hur bilden av honom byggs upp.

3–4 poäng:

Examinanden lyckas identifiera och beskriva olika slags detaljer som bidrar till att bygga upp bilden av Ove (t.ex. dialogen, språkliga detaljer, Oves beteende, personlighetsdrag eller kontrasteringar mellan Ove och expediterna).

5–6 poäng:

Examinanden fokuserar genomgående på frågan om hur bilden av Ove byggs upp. Analysen innehåller välgrundade exempel på hur författaren genom t.ex. dialog, ordval och kontrasteringar beskriver huvudpersonen. Svaret ger också en tolkning: samtidigt som vi får veta hur bilden av Ove byggs upp och hurdan han är får vi en antydning om varför han är sådan han är, t.ex. för att han representerar en annan tid och miljö.

Uppgift 3

Utgivningskontexten (en saklig finlandssvensk dagstidning) skapar ramarna för stilen i Jonas Lagerströms kolumn *De höga förväntningarnas förbannelse*. Kolumnen är tänkt att fungera för en bred läsekrets – möjligtvis med sikte på en yngre målgrupp – och ska därför vara relativt lättillgänglig och t.o.m. lite underhållande. Tar man fasta på skribentens forskarroll kan man också betona textens vetenskapliga bakgrund och diskuterande anslag.

Stilen i kolumnen kan t.ex. karaktäriseras som kåserande. Samtalsstilen är ledig, tonen är lätt och spirituell, som om texten vore skriven för uppläsning. Fyndiga bildspråkliga exempel på hur "vanliga människor" landar i verkligheten ger en underhållande effekt och stöder resonemanget. Vi-formen och frågorna som Lagerström ställer läsaren – och delvis själv besvarar – skapar en förtrolighet mellan läsaren och Lagerström. Språket är en blandning av ett informellt språk med talspråkliga drag – *tota ihop, dra in några miljoner, varenda kotte, käk, polare, skådisar* – och ett mer formellt språk, vilket också skapar en rytm i framställningen.

Början av texten präglas av praktfulla överdrifter där Lagerström tar ut svängarna och använder färgstarka exempel för att driva sin tes. Språket får en mer formell karaktär efter halva texten då Lagerström tar fram riktiga exempel på misslyckanden, skidåkaren, Jernberg, VHS-kassetten och sköldpaddan.

Konkreta detaljer som man kan lyfta fram i ett gott svar är bl.a. följande:

- exempel på en informell, talspråklig, vardaglig och ledig stil (*begåvning och flax, polare, varenda kotte, lyxkäk, skådisar, Shit happens*)
- exempel på idiomatiska uttryck (*skinn på näsan, kasta in handduken*)
- bildspråk och liknelser (*undantagen som har vaskats fram ur en pool av miljard-der lyckasökare, stålman, kasta in handduken, streta på i det tysta*)
- exempel på kreativt språkbruk (*I värsta fall kan du alltid bli gangster och rulla dig i pengar, Kockar lagar nämligen inte lyxkäk och är inte polare med Mick Jagger.*)
- exempel på en mer formell stil (*vägs ände*).

I ett gott svar identifieras centrala stilistiska drag i texten. Utöver analysen förväntas examinandena utvärdera hur stilen fungerar i sammanhanget. I utvärderingen kan examinandena t.ex. fokusera på frågor som: Hur väl fungerar stilen med tanke på en eventuell målgrupp? Hur väl fungerar stilen med tanke på utgivningskontexten, en finlandssvensk dagstidning? Hur väl fungerar stilen med tanke på innehållet och syftet med artikeln?

1–2 poäng:

Examinandens iakttagelser vittnar om att hen har förstått vad begreppet stil betyder. Enstaka stilistiska drag beskrivs och nämns. Utvärderingen av stilen är knapphändig.

3–4 poäng:

Examinanden noterar hur Lagerström använder sig av och blandar vissa stilgrepp i sin kolumn (t.ex. saklig, vardaglig och kåserande stil). Examinanden grupperar sina iakttagelser, använder ändamålsenliga benämningar och ger exempel. I utvärderingen av stilen reflekterar examinandena t.ex. över hur väl stilen fungerar med tanke på textgenren eller målgruppen.

5–6 poäng:

Examinanden analyserar kolumnen med fokus på stil och visar hur Jonas Lagerström utnyttjar stilistiska medel för olika syften, t.ex. för att väcka intresse, underhålla, diskutera och övertyga läsaren. Stilen i kolumnen utvärderas med fokus på t.ex. hur väl stilgreppen fungerar i förhållande till målgruppen, textgenren eller begripligheten.

Uppgift 4

I ett gott svar lyckas examinandena avgöra vad som är central information i Jonas Lagerströms kolumn *De höga förväntningarnas förbannelse*, sammanfatta innehållet och förmedla det på ett begripligt, ekonomiskt och tillförlitligt sätt i form av ett referat.

Genretypiska drag för ett referat:

I ett gott referat använder sig skribenten huvudsakligen av ett indirekt anföringssätt. Kolumnen betraktas på distans och det centrala innehållet beskrivs för en målgrupp för vilken kolumnen inte är bekant. Det är inte ändamålsenligt att presentera egna uppfattningar om ämnet.

Eftersom Jonas Lagerströms kolumn presenteras i rubriken är det inte nödvändigt att ge en fullständig presentation av basfakta som skribent, datering, utgivningskontext i referatet. Det kan göras kortfattat t.ex. i hänvisningar till skribenten och textgenren. På ett eller annat sätt ska det ändå framgå i referatet vem som skrivit och vad.

Referatet ska ta fasta på kolumnens centrala påstående eller påståenden, dess centrala argument, begrepp och kontrasteringar. Referatet kan vara uppbyggt kring en annan ordningsföljd än kolumnen, förutsatt att sättet att presentera ämnet inte förvränger innehållet i kolumnen. I ett gott referat kan detaljer mycket väl utelämnas, men åskådliggörande och representativa exempel kan fungera väl.

Referatet ska vara skrivet på saklig prosa. Ett gott referat är inte alltför tyngt med citat. Innehållet förmedlas snarare parafrastiskt, med välvalda egna formuleringar och uttryck. Eventuell direkt anföring markeras med citationstecken.

Jonas Lagerströms kolumn består av ca 700 ord. I ett gott svar lyckas examinanden sammanfatta kolumnens centrala innehåll i ett referat på ca 180–200 ord.

Ett gott referat kan till exempel ta fasta på följande innehåll:

Jonas Lagerström konstaterar i sin kolumn att framgångssagor föder stora förväntningar och skapar en illusion av att alla kan lyckas, trots att misslyckanden hör livet till. I verkligheten är det ytterst få människor som blir superstjärnor. Lagerströms kolumn byggs upp med hjälp av jämförelser mellan superstjärnor och påhittade exempel på vanliga dödliga, t.ex. IT-specialister som extraknacker som lärare på datakurser för pensionärer, författare som säljer i några hundra exemplar och dricker kaffe med helt vanliga kvinnor i kafeterian på Prisma.

Lagerström betonar att vi matas med undantagen, det onormala, och vi pressas av onormala förväntningar, men trots att många gör sitt yttersta misslyckas de. Ett exempel ur det levande livet är skidåkaren Sixten Jernberg med fyra olympiska guld som tillsammans med sin fru satsade på semesterby i Norrland, men som fick ge upp. Lagerström frågar sig varför han känner starkt för Sixten och Kerstin Jernberg och konstaterar att det kanske finns någonting vackert och vemodigt i att kämpa förgäves.

Lagerströms credo lyder: *Ibland går det inte exakt som man vill fastän man har gjort sitt yttersta. Så är det nämligen i livet och det kanske är något som både studierådgivare och vi andra borde nämna åtminstone i förbifarten.*

Ett referat som överstiger eller understiger det angivna lämpliga ordantalet avsevärt (över 10 %) leder till ett avdrag på en poäng.

1–2 poäng:

Huvudtankarna i kolumnen förmedlas dåligt eller med fokus på bisaker eller enbart exempel. Referatet kan bestå av meningar som ryckts loss från kolumnen och som inte anges som direkta lån. Referatet följer mekaniskt ordningsföljden i kolumnen utan att särskilja mellan centrala och mindre centrala aspekter. Texten är snarare ett sammandrag än ett referat.

3–4 poäng:

Examinanden behärskar i huvudsak de genretypiska dragen för ett referat. Kolumnens centrala tankegångar förmedlas och de över- och underordnade aspekterna i Lagerströms kolumn behandlas med omdöme.

5–6 poäng:

Examinanden behärskar utmärkt referatets genretypiska drag. Referatet ger ett objektivt intryck. De innehållsliga aspekterna är välvalda och innebörden i kolumnen förmedlas tydligt.

Uppgift 5

Livsmedelstillverkaren Findus annons för produktserien Smak innehåller flera genretypiska drag som har i syfte att påverka läsaren. Annonsen bygger upp en aptitretande och positiv bild av produktserien både genom textuella och visuella drag.

Annonsen är utformad som ett autentiskt brev skrivet av *den påhittiga kocken* Jeppe Åkermyr riktat till läsaren/den potentiella kunden. Brevet är utformat som en bildgåta där de textuella och visuella dragen samspelar på ett påhittigt sätt. Syftet med annonsen är genomgående att skapa positiva föreställningar om Findus produktserie. Syftet är också att bevisa att produktserien inte representerar vanlig färdigmat, utan ovanligt fräsch, färsk och aptitretande färdigmat. Annonsen vädjar genomgående till läsarens känslor och sinnen.

Centrala textuella drag:

- rubriksättningen (ska fånga läsarens uppmärksamhet och nyfikenhet)
- tilltal (läsaren/den potentiella köparen tilltalas familjärt som du)
- brevformen (kocken Jeppe Åkermyr skriver direkt till läsaren/den potentiella kunden)
- argumentation (föreställningarna om produktserien Smak stärks på olika sätt)
- aptitretande, estetiska och sinnliga ordval (*läckert kryddsmör, ärtgremolata, vitlök, persilja, fina rostade bitar, krispigt fräscha* etc.).

Centrala visuella drag:

- många betydelsebärande visuella detaljer (granna färger, trä som bakgrunds-färg, bilden av förpackningen, de enskilda färska ingredienserna, smaksigillet/-stämpeln, fotografiet på kocken Jeppe Åkermyr, underskriften, logon för Findus och sloganen *Upplev skillnaden*)
- pusseluppgiften/rebusen i brevet.

Språkligt är tilltalet enkelt och direkt. Läsaren är du, avsändaren är jag: Jag är kock och mitt jobb är att laga välsmakande mat för att underlätta din vardag. Kommunikationen är rakt på sak och de flesta ingredienserna likaså. För att det ska låta fint nämns några ingredienser med mer exotiska namn – *gremolata* och *Suger Snap Peas* (som är ett så fint namn att man inte riktigt ens kan stava till suger). Ordet *grym*, här i överförd betydelse, signalerar ungdomlighet och fungerar som ett indirekt förstärkningsord.

Att annonsen är undertecknad (för hand) av Jeppe Åkermyr (*påhittig kock, Findus*) fungerar som ett slags garanti. Underskriften och namnet ger samtidigt ett intryck av att Jeppe är en alldeles vanlig Jeppe – det vill säga en person som äter som vanligt folk och gillar gott käk. Bildkompositionen och fotografiet nere till vänster visar en hantverkare (ett proffs) i arbete. Bakgrunden är mörkt trä som ger associationer till ett rustikt kök. Sigillet uppe till höger vill vara en garanti för att maten är vällagad med goda råvaror – de två förutsättningarna för att maten ska bli bra.

Själva bildgåtan är så enkel att vem som helst kan tyda den. Det är inte det som är poängen, utan att läsaren ska engageras och se på ingredienserna var för sig och inse att detta är en måltid som är gjord på fantastiska råvaror.

1–2 poäng:

Examinanden lyckas identifiera några textuella och visuella drag i annonsen som har i uppgift att påverka läsaren och få hen att köpa Findus produkter.

3–4 poäng:

Examinanden får grepp om enskilda textuella och visuella detaljer och visar hur de stärker en positiv bild av Findus produkter och försöker påverka läsaren. Ett fyrapoängssvar är tydligt fokuserat på det som förväntas i uppgiften.

5–6 poäng:

Examinanden analyserar annonsen med fokus på detaljer och kan fånga upp samspelet mellan text och bild. Centrala element som brevformen, bildgåtan och skapandet av positiva och aptitretande föreställningar kring produkten analyseras i detalj och som genretypiska drag. Extra förtjänstfullt är om examinandens tangerar påhittigheten som både medel och tema i annonsen.